

Totstandkoming basisonderwijs in voormalige gemeente Leeuwarderadeel

Basisonderwijs Leeuwarderadeel vanaf 1800 op hoofdlijnen (eerste gedeelte)

Deze bijdrage over 'basisonderwijs Stiens' wordt evenals bijdragen in 2022 en 2023 in dit blad verzorgd door Stichting Monumentenzorg Leeuwarderadeel. Deze Stichting beijvert zich in bijzonder voor behoud van vier kerktorens in voormalige Leeuwarderadeel te weten torens van Hijum, Finkum, Jelsum en Stiens. In deze bijdragen vragen we aandacht voor **Lager Onderwijs** (later Basisonderwijs) in voormalig Leeuwarderadeel vanaf 1800. We vestigen hier de aandacht op omdat Schoolgebouwen veelal markante en opvallende panden zijn in het dorpsbeeld

In het eerste gedeelte van deze bijdrage gaan we op hoofdlijnen na "hoe" men vanaf 1800 omging met basisonderwijs. Dit doen we op hoofdlijnen want er zijn nog legio verbanden te leggen. Hierbij verschaffen we tevens in beeld hoe dit beleid uitpakte in onze voormalige gemeente.

In gedeelte twee proberen we na te gaan, voor zover bekend, welke lagere scholen tot stand kwamen in voormalig Leeuwarderadeel. In het derde en afsluitende gedeelte proberen we aan de hand van indrukken van een drietal Oud-stiensers de lezers een indruk te verschaffen hoe men rond 1950 - 1960 les gaf in Stien aan lagere scholen. Maar eerst het eerste gedeelte waarin we proberen op hoofdlijnen na te gaan, "Waarom" maar ook "Hoe" men in Nederland zorg droeg voor Lager Onderwijs vanaf 1800 .

Vooraf de definitie van de Lagere School in dit verband

"Lagere scholen" zijn scholen bedoeld voor eerste onderwijs aan kinderen van 6 tot 12 jaar. Kinderen leerden daar lezen, schrijven, rekenen en beperkt algemene vorming. In meeste Europese landen is lager onderwijs verplicht voor deze leeftijdsperiode. Voor kinderen van rond 3 tot 6 waren er bewaarscholen (latere kleuterscholen). Dit laatste type school stelde vrouwen in staat te werken. Na invoering in Nederland van het basisonderwijs (1985) vielen kleuterscholen ook daaronder. Dit geldt voor kinderen vanaf 4 jaar. Anno 2023 kunnen ouders "nog jongere" kinderen laten opvangen in crèches (BSO ofwel Buiten Schoolse Opvang). Vervolgonderwijs aan hoger – en beroepsonderwijs, inclusief historische beroepsopleidingen via gilden/gezellen nemen we niet mee in deze bijdrage.

Alvorens in te gaan op onderwijs vanaf 1800 kijken we eerst naar hoe men onderwijs verzorgde in de eeuw daarvoor, te weten de 18e eeuw. In de 18e eeuw regelde men Lagere Schoolonderwijs per stand. Zo kregen kinderen uit hogere klasse huisonderwijs van leraren of gingen naar kostscholen. Kinderen uit burgerklassen bezochten éénmannscholen. Kinderen van alle niveaus en leeftijden kregen les in één ruimte. Zo'n ruimte was meestal aan huis van meesters. Zo'n meester was veelal de koster of organist van de lokale kerk. Het belangrijkste criterium voor lesruimtes in die tijd was dat deze tenminste "regen vrij" waren. De protestantse kerk had grote invloed op het lesmateriaal. Zo was naast reguliere basisvakken godsdienst het belangrijkste. Al vanaf de Reformatie (1580) was onderwijs in Nederland streng Calvinistisch. Bij de lessen legde men nadruk op moralistisch en zedenkundig denken. Hulpmiddelen voor de leerlingen beperkten zich tot of ganzenveer en papier of later griffel en schrijfleij. Ouders dienden te betalen voor dit onderwijs, tot aan de turf toe benodigd voor verwarming. Toenmalige allerarmsten kregen geen onderwijs. Men vond destijds dat lijfstraffen onderdeel uitmaakten van onderwijs en werden zelfs gepropageerd. De "roede en de plak" behoorden dan ook tot standaarduitrusting van de meesters. In de winterperiode waren de scholen vol maar in de zomer halfleeg. Kinderen moesten dan immers noodgedwongen meehelpen in werkplaatsen maar vooral op het land.

Na 1800 kwam in 1806 onder invloed van Franse Bezetting 1795-1813 de eerste Schoolwet tot stand. Deze onderwijswet werd uitgevaardigd door Onderwijsminister J. van Palm. Centraal in deze wet stonden onder andere: De verplichting voor leraren om klassikaal les te geven (hoofdelijk onderwijs werd verboden); Onderwijs aanreiken voor maatschappelijke en christelijke deugden; Leraren werden verplicht examens afleggen voor verkrijgen lesbevoegdheid; Ouders dienden schoolgeld te betalen; Tenslotte, landelijk bevoegde Schoolinspectie hield toezicht op uitvoer van schoolregels. Vanaf 1806 werd de overheid, Het Rijk, daarmee verantwoordelijk voor lager onderwijs. Hoewel men

met deze Schoolwet in de hand wel onderwees in 'christelijke deugden', komt dit onderwijs, zoals we er nu tegen aankijken, overeen met huidig Openbare Onderwijs. De overheid ging er met deze Schoolwet vanuit dat specifiek "Godsdienstonderwijs" diende te worden verzorgd door kerken. Door deze wet diende de overheid wel zorg voor te dragen voor lager onderwijs, inclusief financiering, en dat er voldoende scholen kwamen. Vanaf 1815 werd de Schoolwet, onder regering van Koning Willem 1 (1813-1840), ten uitvoer gebracht. Al gauw leidde dit tot "reboelje" omdat vooral Protestants, maar ook, katholiek Nederland, zich niet kon vinden in deze Schoolwet. In bijzonder was men het er niet eens "hoe" men godsdienstonderwijs wilde geven. Koning Willem I regeerde als verlicht absolutistisch vorst. Blijkbaar had hij niks geleerd van "Het Waaron" van de Franse Revolutie. Hij ging er namelijk vanuit dat hij "de" beleidsbepaler was, besluiten kon nemen, verantwoordelijk was voor financiën en benoemen respectievelijk ontslaan van Ministers. In zijn ogen waren Ministers niet meer dan "ambtenaren". Al had de koning het beste met land voor, door zijn halsstarrige houding liep het spaak op meerdere beleidsvelden. In de periode tot 1830 behoorden België en Luxemburg nog tot het koninkrijk. Mede door het onbuigzaam beleid van Willem 1 kwamen België alsmede Luxemburg in 1830 in opstand en scheidden zich af. Een strijdpunt was ondermeer dat de koning in bestuur en rechtspraak alleen gebruik wilde maken van het Nederlands. Een ander voorbeeld is dat hij in 1825 katholieke middelbare scholen wilde sluiten. Ook op het beleidsveld Godsdienstonderwijs bleef Willem I onbuigzaam en weigerde toe te geven. Mede hierdoor kwam er gaandeweg in de 19^e eeuw steeds meer kritiek op de Schoolwet. Zo werd de roep van meerdere kerkgemeenschappen voor stichten van 'eigen' scholen steeds luider. Een ander wrevelpunt was dat katholiek Nederland geen "protestantse" docenten wenste aan te stellen. Pas na aftreding van Willem I in 1840 en tegelijkertijd aantreding van Willem II kwam er wat rust in het beleidsveld Godsdienstonderwijs. Deze politieke discussie, ook wel "Schoolstrijd" genoemd, was daarmee niet afgerond. De eerste stap ter verbetering werd gezet in 1848. In dat jaar ging men ermee akkoord dat vrijheid van Onderwijs was gegarandeerd in de Grondwet. Dit kwam mede onder invloed van opkomst van het Liberalisme. Deze beweging groeide niet alleen in Nederland maar in heel Europa.. Na 1850 bleken meer kinderen naar school te willen gaan. Dit was te danken aan de groei van handel en daarmee verband houdende opkomende mechanisatie van landbouw. In 1857 kwam vervolgens een nieuwe schoolwet. In deze nieuwe wet kregen scholen op religieuze basis (Bijzonder Onderwijs), meer rechten, waaronder financiële ruimte, maar nog altijd minder dan het Openbaar Onderwijs. Tot deze nieuwe Schoolwet 1857 waren ouders van Bijzonder Onderwijs volledig verantwoordelijk voor financiering van door hen gewenst onderwijs. Als reactie op deze verruiming, zij het een beperkte, zien we dan ook dat vanaf 1857 overal in het land scholen kwamen op basis van welke geloofsvorm dan ook; Bijzonder Onderwijs. Verenigingen, protestante maar ook katholieke ouderverenigingen, kregen het recht om scholen op en in te richten die voldeden aan hun wensen mits deze maar pasten binnen de nieuwe School – en tevens nieuwe Grondwet. De nieuwe Schoolwet zorgde daarnaast voor kwaliteitsverbetering van het onderwijs. Naast traditionele vakken lezen, schrijven, rekenen en Nederlandse taal werd verplicht dat er onderwijs kwam in vakken zoals geschiedenis, aardrijkskunde, kennis der natuur en zingen. Doorleren na Basisonderwijs kon ook met de invoering van Meer Uitgebreid Lager Onderwijs (MULO). De Schoolstrijd was daarmee niet beëindigd omdat de overheid nog steeds niet bereid bleek "alles" te vergoeden voor het Bijzonder Onderwijs. Daarmee bleef de positie van Bijzonder Onderwijs problematisch en duurde de schoolstrijd voort. Hier kwam pas in 1917 een einde aan toen men Openbaar en Bijzonder (lager) onderwijs financieel gelijkstelde. Geleidelijk aan in de tijd verkregen burgerlijke gemeenten het bevoegd gezag voor de diverse vormen van basisonderwijs. De gemeente werd /wordt bij deze taak ondersteund door per geloofsgroep aangewezen adviesorganen. In deze bijdrage gaan we niet in op de verdere ontwikkeling van het Lager Onderwijs in zowel 20^e als begin 21^e eeuw. Omdat dit buiten de scope valt van deze bijdrage, te weten "Waarom en hoe ontstonden schoolgebouwen in voormalig Leeuwarderadeel".

Wel dient te worden opgemerkt dat vanaf ongeveer 2000 de bereidheid tot samenwerking tussen schooltypen is toegenomen. In toenemende mate zien we dan ook dat in dorpen met beperkt aantal kinderen men in sommige gevallen besloot tot één vorm, zij het een mengvorm, van basisonderwijs

Hoe pakte de landelijke ontwikkeling qua lagere onderwijs uit in onze regio.

Concluderend was / is rond 1870 het lager onderwijs in Nederland opgesplitst in twee groepen i.c. Openbaar Lager Onderwijs en Christelijk Lager Onderwijs oftewel Bijzonder Onderwijs. Hierbij moeten we Christelijk wel lezen als protestants of katholiek. In de 2^e helft van de 20^e eeuw en huidige 21^e kwamen daar nog scholen bij voor islamietische, humanistisch, of welke andere maatschappelijke groepering dan ook. Begin 21^e eeuw is er een kentering merkbaar want per dorp is de bereidheid toegenomen om onderling samen te werken. Bijzonder onderwijs wordt aangestuurd door besturen waarin ouders nadrukkelijk een stem hebben.

In wat grotere dorpen en steden van Fryslân had men rond 1900 openbare en christelijke scholen. Er heerste lokaal grote verdeeldheid tussen beide schoolvormen. Zo noemde men openbaren “vrijzinnig” en christelijken “finen”. De vrijzinnigen betroffen veelal meer gegoede ingezetenen als “de wat grotere” boeren en “weinige” ambtenaren en die kerkelijk gezien gingen naar de Hervormde kerk. De christelijke daarentegen waren overwegend het “wat lagere volk”. Deze laatste groep noemde zichzelf eerst wel afgescheidene, dolerende en later gereformeerden. Vooral in de periode 1833-1886 zat de angel van het probleem erin dat beide groepen zowel kerk als lagere onderwijs moesten delen! Daarbovenop ook nog hadden vrijzinnigen, omdat deze bestuurlijk beter waren vertegenwoordigd in de diverse besturen het meestal voor het zeggen. Een voorbeeld in deze is onder andere aanstelling van onderwijzend personeel..

Afbeelding in Stiens van Kleuters Nutsbewaarschool 1921 juffen Mina Dijkstra en Akke Brouwer (Bron, 100 jaar Friesland, “De Friezen en hun onderwijs”, 1992)

In de loop van 19^e eeuw vooral na aanname van de schoolwet van 1857 barste echter de bom. Aan de hand van deze wet kwam er weliswaar godsdienstig meer ruimte maar deze wet stelde het Bijzonder Onderwijs nog steeds financieel achter. Onder leiding van de latere Gereformeerde voorman Abraham Kuijper verlieten Gereformeerden de Hervormde kerk. Vooral gesteund door massale landelijk collectes realiseerden Gereformeerden in de loop van de 19^e eeuw in veel dorpen en steden scholen en gebedsruimtes. De kinderen, hoe klein ook, waren zich terdege bewust tot welk kamp ze behoorden. Rond 1890 konden we in Friesland dan ook getuige zijn van menig vechtpartij tussen “finen” en “vrijzinnigen”. Zo schroomden kinderen van de vrijzinnige openbare school in Stiens er niet voor om de ramen in te gooien bij, in het begin nog provisorische, gereformeerde scholen of gebedshuizen. De afscheiding had terdege gevolgen voor zowel de Hervormde kerk als het openbaar onderwijs. Er kwamen achtereenvolgens minder gelovigen en maar ook minder leerlingen. Na aanname van financiële gelijkstelling van beide onderwijsvormen in 1917 werd het Bijzonder Onderwijs verder ingevuld en ook maatschappelijk geaccepteerd. In de loop van de 20^e eeuw werd vooral de dorpen op het platte land men gedwongen onderling meer samen te werken. Wat men uiteindelijk, al zij het tandenknarsend en schoorvoetend, accepteerde / accepteert.

Basisonderwijs Leeuwarderadeel vanaf 1800 (gedeelte 2)

Hierbij aandacht voor tweede gedeelte van deze bijdrage over “Totstandkoming van Basisonderwijs in Leeuwarderadeel vanaf 1800”. Mochten we het eerste gedeelte aandacht vragen hoe de overheid vanaf 1800 het basisonderwijs organiseerde, in dit deel gaan we na, voor zover bekend, “welke” en “waarom” lagere scholen tot stand kwamen in voormalig Leeuwarderadeel. Vanaf 1815 zien we dat in het gebied van voormalige (tijdelijke) gemeente Leeuwarderadeel (1944 -2018) geleidelijk lagere scholen kwamen in de dorpen en één buurtschap (Tichelwerk). Dit betroffen door de overheid opgerichte scholen; dus Openbare Scholen. Na de Schoolwet van 1857 kwamen er ook Bijzondere Scholen in Leeuwarderadeel. Dit waren in bijzonder burgerinitiatieven. Onderstaand beschrijven we, in het kort en voor zover bekend, per dorp de ontwikkeling van de dorpsscholen. Dit doen we in volgorde van noord naar zuid van voormalig Leeuwarderadeel. Het voormalige hoofddorp Stiens komt het laatst aan de orde. Bij deze beschrijvingen gebruiken we 1800 als startpunt. Van alle genoemde dorpen weten we dat er al vormen van onderwijs waren vanaf de 16^e eeuw. Dit aan de hand van bron “De Schoolmeesters in Friesland 1600 – 1950” van De Fryske Akedemy). Bij onderstaande beschrijvingen gebruiken we verder als belangrijke bron het door onze voormalige stichtingsvoorzitter en architect Gerrit van der Meulen geschrevene in “Gebouwen met een veranderde functie” Daarnaast gebruikte we als bron in deze bijdrage het jubileumboek “De Cirkel is rond; 125 jaar Christelijk Onderwijs in Britsum en Stiens” verzorgd in 1998 door “Vereniging voor Christelijk Basisonderwijs Britsum en Stiens” in Leeuwarderadeel.

School te Hijum. Eeuwenlang gebruikte men voor lager onderwijs houten gebouwen. Het waren veelal bescheiden dorpsscholen met één lokaal. Pas in 1830 kreeg Hijum, op grond van de schoolwet, een school van steen met twee klaslokalen. De Ingang met hal hadden toiletten en een turfhok. Eén lokaal diende als bewaarklas voor de jongste kinderen en het andere lokaal gebruikten de oudere kinderen. De verwarming bestond uit turfkachels.

Afbeelding schoolgebouw Hijum eind 19e eeuw / begin 20e eeuw met twee lokalen

In 1929 pas werd in het kader ter bevordering van de gezondheid (meer licht en lucht) de ramen aan noord- en westzijde dichtgemetseld en de zuidgevel voorzien van twee nieuwe ramen. Bij de herinrichting van 1965 kreeg de school toiletten, personeelskamertjes en een berging. Na sluiting van oude school in 1978 kregen de kinderen tijdelijk onderwijs in een houten school aan het Oerd. Een modern schoolgebouw voor kinderen van 4 t/m/12 jaar verving in 2004 de oude tijdelijke school. Het oude school gebouw leeft echter voort als onderdeel van huidig dorpshuis Hijum / Feinsum. De meeste kinderen van Hijum, maar ook van Feinssum en nabijgelegen dorpen krijgen thans onderwijs in een gecombineerde school “De Arjen Roelofsskoalle” te Hijum.

School te Feinsum en Alde Leie. In de 18^e eeuw kregen kinderen in Feinsum basisonderwijs in aanbousels van de woning van de “Meester” (onderwijzer). In 1818 gaf men les voor de dorpen Feinsum en Alde Leie in een gecombineerd school in Feinsum. Een school voor elk dorp apart vond

men destijds niet nodig gelet op het beperkt aantal kinderen. Vanaf 1835 speelde dit probleem blijkbaar niet meer want in 1836 kreeg Alde Leie zelf een lagere school. In 1894 bouwde men in Alde Leie aan de Streek een nieuwe tweeklassige school. Deze school bleef als zodanig in gebruik tot 1934. Dit gebouw behield echter haar sociale functie. Eerst als verenigingsgebouw van de PvdA met de naam "Us Gebou" en later vanaf 1978 als Dorpshuis. Veel kinderen van Feinsum en Alde Leie volgen thans onderwijs aan gecombineerde school "De Arjen Roelofskskoalle" te Hijum. Al zullen sommige ouders uit Alde Leie hun kinderen naar school laten gaan in Vrouwenparochie.

School te Britsum. De openbare lagere school aan de Greate Buorren 5 was een gave tweeklassige middengangschool. Dit neoclassicistische gebouw bouwde men rond 1870. Ter voorkoming van verkeerslawaai en verdere afleiding van straatzijde bouwde men daarom toiletten en berging aan de straatzijde. Bij andere scholen monteerde men om deze reden raamkozijnen in de gevel zo hoog dat zittende kinderen alleen zicht hadden op de lucht.

Afbeelding voormalig schoolgebouw Britsum gebouwd rond 1870

De eerste Christelijke School van Britsum gebouwd aan de Lytse Dyk kwam pas tot stand in 1903. Voor die tijd bezochten Britsumer kinderen van christelijke huize de christelijke school in Stiens aan de Hynstewaed. Bij de oprichting van die school in Stiens ging de hiervoor verantwoordelijke Vereniging Voor Christelijk Onderwijs er nog vanuit dat er één Christelijke School diende te komen in toen nog Noordelijk Trimdeel van toenmalige gemeente Leeuwarderadeel en wel in Stiens. Deze overkoepelende en gezamenlijke Vereniging bleef nog bestaan tot 1910 waarna men er voor koos christelijk onderwijs te organiseren per dorp. Bij de beschrijving van lager onderwijs in Stiens komen we hierop zijdelings terug.

Vanaf 1903 was de heer O. van der Wey hoofd van deze school, die hij in 1907 verliet voor een gelijke functie in Vijfhuizen. Zijn opvolger was heer W. van der Heide van Texel. De christelijke school in Britsum was mede mogelijk door Binne Hiemstra. De heer Hiemstra stelde hiervoor kosteloos de benodigde grond ter beschikking. De inwoners van Britsum betaalden samen zelf de bouwkosten van de nieuwe christelijke school. Bij opening van deze school d.d. 1 oktober 1903 kregen 34 kinderen aldaar onderwijs. In 1949 bouwde men een nieuwe drieklassige christelijke school aan de Greate Buorren.

Ter verdere illustratie; Toenmalig schoolbestuur van Britsum was dermate streng in de leer dat zij lokale sportverenigingen verbood op zondag te sporten op sportvelden die gebruik maakten van grond in eigendom van het Schoolbestuur.

Een moderne zesklassige basisschool met gemeenschapsruimte voor kinderen van 4 tot 12 jaar verving uiteindelijk de oude school aan de Greate Buorren. In 2015 stichtte men aldaar IKC de Swirrel. Deze school biedt onderwijs op modern kerkelijke basis voor Britsum maar ook voor omliggende dorpen als Cornjum, Jelsum maar ook Stiens.

School te Cornjum en Jelsum. In 1907 voegde men de eerdere openbare lagere scholen van Jelsum en Koarnjum samen tot één lagere school en wel aan Boarnsylsterwei. Noodgedwongen sloot men in verband met vliegtuiglawaai van nabijgelegen vliegbasis de school in 1962. In de bouwfase van de nieuwe school kregen de kinderen tijdelijk lessen in noodgebouwen aan keltedyk te Koarnum. De nieuwe lagere school OAN 'T SKIPPERSPYKE opende men feestelijk in 1962. Voor de jongere kinderen opende men kort daarna de éénklassige kleuterschool 't Berneslúske'. Deze kleuterschool kreeg daarna nog een dépendance in Britsum. Dit bleef zo tot oprichting van de nieuwe basisschool op 1 augustus 1985 in Cornjum.

School te Tichelwerk. Op 17 februari 1874 opende men aldaar een openbare lagere school aan de Dokkumer Ee. In de begintijd kregen ongeveer 40 leerlingen les op deze school. Dit waren kinderen van gezinnen waarvan de ouders werkzaam waren op daar gevestigde tegelbakkerijen. Men verving in 1931 het schooltje door een nog aanwezige gebouw. Deze school stopte echter in 1941. Daarna moesten de kinderen lagere schoolonderwijs elders volgen zoals bijvoorbeeld in Stiens.

School te Stiens. Vanaf 1815 stond er een school voor Lager Onderwijs aan de Schoolstraat (de latere Pyter Jurjensstrjitte) te Stiens. Het in dat jaar opgerichte gebouw fungeerde tot 1878 als zodanig. Aannemer H.B. Brouwer Stiens kreeg toen opdracht voor het bedrag "19.100 gulde" voor slopen van oude en bouwen van een nieuwe Openbare Lagere School.

Afbeelding: Zicht op Openbaar Schoolgebouw aan Schoolstraat Stiens

Van 1888 tot 1894 was Mattheus Bernard Hoogeveen (1863-1941) hoofd van deze school. Hoogeveen verwierf landelijke bekendheid als bedenker van het "leesplankje van Hoogeveen". Vele generaties kinderen leerden lezen aan de hand van het door hem bedachte leesplankje (Aap, noot, Mies, enz.). Waarschijnlijk testte Hoogeveen zijn lesmethode uit op zijn eigen school in Stiens. Na de Tweede Wereldoorlog werd het schoolgebouw dermate bouwvallig dat de Schoolinspectie het afkeurde in 1954. Omdat men geen ander gebouw had was men genoodzaakt het in gebruik te houden. Een dieptepunt werd bereikt toen in 1960 stukken plafond omlaag kwamen in de klaslokalen. Deze gebeurtenis leidde tot sluiting van enkele lokalen en tevens inrichting van noodlokalen buiten het schoolgebouw.

Afbeelding: leesplankje van meester Hoogeveen

Uiteindelijk, in 1963/1964, beëindigde men deze “soap” en sloopte men het gebouw. De schoolactiviteiten zette men daarna voort in een nieuw schoolgebouw, de Master Hoogeveenskoalle aan de Ljurkstritte in Stiens. Het laatste hoofd van de Oude Openbare School, Meester Jochum Offringa, werd tevens hoofd van deze nieuwe school. Veel archiefstukken omtrent Stiens zijn terug te vinden in Historisch Centrum Leeuwarden (HCL). In bijzonder bood de “Documentatiestichting Leeuwarderadeel” rond 2004 meerdere authentieke archiefstukken aan HCL. Zo onder andere ook bovenvermeld verhaal van Openbare Lagere School Stiens en de latere Master Hoogeveenskoalle. De eerste Christelijke school van Stiens werd gebouwd in opdracht van “Hulpverlening voor Gereformeerd Lager Onderwijs” te “Britsum?”. Dat men de school niet bouwde in Britsum betrof een besluit in 1872 van deze schoolcommissie. In dit besluit beargumenteerde deze commissie dat het raadzaam was een christelijke lagere school in Stiens te bouwen omdat deze plaats centraler lag ten opzichte van Feinsum en Britsum/Koarnjum. Aan Hynstewaad te Stiens kocht men grond voor bouw van tweeklassig school(tje), onderwijzerswoning en voor de toekomst een kerk. Timmerman Fokkens uit Britsum bouwde in 1873 de school. Het eerste hoofd van deze school was de heer H. Broekstra uit Burum. Toen men in Britsum hun eigen christelijke school bouwde (1903) werd dit schoolgebouw aangepast voor een kleiner aantal leerlingen. Vanaf die tijd verloor het gebouw aan de Hynstewaadpaed geleidelijk haar schoolfunctie. Daarna gebruikte men het gebouw achtereenvolgens als opslagruimte, makelaarskantoor en uiteindelijk vrij recent als kapperszaak.

Door de bevolkingsgroei in de 20e eeuw, en het gereformeerde aandeel daarin, groeide het aantal kinderen zodanig dat men in 1929 besloot tot bouw van een nieuwe, drieklassige school aan de Petterhústerdyk te Stiens. De school opende men in juli 1930 met 92 kinderen. Deze school verkreeg pas na de Tweede Wereldoorlog de naam “De Paedwyzer”. De school draagt, al is het bescheiden, de signatuur van de bouwstijl van de Amsterdamse school.

Geïnitieerd door genoemde bevolkingsaanwas in Stiens groeide ook de wens naar kleuteronderwijs. Dit fenomeen manifesteerde zich vanaf circa 1975. De behoefte aan kleuterscholen werd toen aanmerkelijk groter in Nederland in zijn geheel en zeker in onze regio. Een belangrijke reden daarvoor was de maatschappelijke acceptatie dat vrouwen bleven werken na het huwelijk. Dit was een inbreuk op deze daarvoor algemeen geldende traditie. Men kwam in Leeuwarderadeel hieraan tegemoet door de bouw van een Christelijke kleuterschool onder de naam “De Stap” aan de Gysbert Japixcstraat die men opende 22 november 1967. Al snel bleek deze kleuterschool echter te klein. Na aanvankelijke een extra lokaal te hebben toegevoegd besloot men begin jaren zeventig met de bouw van een tweede Christelijke Kleuterschool “De Flecht” welke men eveneens vestigde aan de Gijsbert Japixcstraat. Schoolgebouw “De Flecht” opende men op 13 december 1972. Vanaf 1985 gaan kleuteronderwijs (voor kinderen van 4-6 jaar) en lager onderwijs (voor kinderen van 6-12 jaar) samen in het basisonderwijs (voor kinderen van 4-12 jaar.)

Door de eigenlijk niet voorziene groei van het totale leerlingenaantal in Stiens werd de roep om meer schoolruimte steeds groter. Ter illustratie, 1 september 1975 waren 11 leerkrachten alleen werkzaam voor het christelijk onderwijs in Stiens. Na veel problemen rond huisvesting (Volksgebouw, Hege Stins, de huidige “Fermanje” te Stiens, overal had men klassen gehuisvest) werd in september 1976 het gebouw van de tweede school officieel in gebruik genomen. De oude school kreeg toen “alsnog” de naam “De Paadwizer”. Verder kwam er een nieuwe school aan de Felixwei in de nieuwe wijk van Stiens De Oriënt die de naam kreeg van d’Oriëntaasje. Hierbij dient te worden opgemerkt dat achteraf gezien de gemeente, in casu voormalig Leeuwarderadeel, zich in deze, toch wel heftige periode, niet altijd even opbouwend opstelde ten opzichte van het Bijzonder onderwijs. In 2001 fuseerde men de Paadwizer en d’Oriëntaasje tezamen onder de naam “Sprankel”. Deze nieuwe school “Sprankel” breidde, om te voldoen aan de vraag, men daarnaast fors uit. Het gebouw van de voormalige “Paadwizer” verbouwde men tot appartementen. Anno 2024 heeft het dorp Stiens behalve “de Sprankel” nog twee Openbare Scholen te weten “De Jint” en “De Twillingh”. Er dient wel te worden opgemerkt

Beleving lagere schooltijd 1950-1960 in Stiens aan Master Hoogeveen Skoalle Stiens (gedeelte 3)

In dit afsluitende deel van deze bijdrage proberen we aan de hand van herinneringen van een drietal Oud-Stiensers een indruk te krijgen hoe men rond 1950 - 1960 op de Lagere School les gaf aan kinderen in de leeftijdscategorie van 6 – 12 jarigen. Met behulp van deze ontboezemingen van genoemde Stiensers blikken we terug op voor hen, tenminste als kind zijnde, ingrijpende belevenissen. Voorafgaand moeten we eerst afspreken wat we in dit verband verstaan onder **beleving**. Woordenboek “van Dale” omschrijft belevenis als “algehele impact aan zintuigelijke waarnemingen op enig moment”. In algemene zin duidt beleving dus op hoe je iets waarneemt en daarna verwerkt. Als je iets bijzonders meemaakt (belevenis) en daaraan betekenis geeft, noem je het eerder een ervaring. Maar omdat je als kind geen of weinig ervaring hebt met naar school gaan is dus alles wat je op de lagere school meemaakt uniek voor je. Voor velen staan de eerste schooldag en eigenlijk ook de latere lagere schooljaren dan ook gegrift in hun geheugen. Daarnaast moeten we ons bij lezen van deze bijdrage realiseren dat we het hier gaat om een “Lagere School” van ruim 60 jaar terug en niet over het huidige Basisonderwijs anno 2023.

Terug naar de getuigenissen van de drie oud Stiensers.

Verplaats je nu even in het kind van 6 jaar die rond 1955 aan de hand van familie, vader of moeder, voor het eerst wordt gebracht naar een lagere school. Wat zagen en beleefden kinderen eigenlijk op lagere scholen en om te beginnen in een klaslokaal?

Anders dan nu, waar ieder kind een apart tafeltje en stoeltje heeft, waren in die jaren klaslokalen gevuld met drie of soms vier rijen houten tweezitsbanken met dito stoelen. In de schoolbaken zaten stevast twee inktpotten gevuld met inkt. Want vooral begin jaren vijftig kregen leerlingen nog schrijfles met zogenaamde kroontjespennen. Schrijven met een kroontjespen was niet eenvoudig. Bijna altijd knoeide je. Als je mazzel had, schreef je op vloeipapier. Op dit papier droogden de letters net wat sneller dan op normaal papier. Later ging men over op gebruik van balpennen dat een aanzienlijke verbetering was.

De vloeren van genoemde klaslokalen bestonden veelal uit oude, houten planken. Tussen die planken zaten vaak best ruime spleten. Dat was erg vervelend want als er iets op de grond viel, wat natuurlijk regelmatig gebeurde, was de kans groot dat deze voorwerpen terecht kwamen in genoemde spleten. Het gaf daarna natuurlijk veel gedoe om voorwerpen, zoals een kettinkje, een kwartje of zo, er weer uit te prutsen.

Meestal verwarmde men toen schoollokalen nog met grote kolenkachels die meestal in een hoek stond van het lokaal. Op gezette tijden moesten meester of juf deze kachels dan ook vullen met kolen. Dit veroorzaakte behalve storende geluid ook nog vaak een zwarte stofwolk. Voorin de klas kon je het, zeg maar iconische, telraam vinden die men bijna altijd plaatste naast het bekende leesplankje. Dit plankje was bedoeld om je te leren lezen. Het had een kleine richel, waarop je de letters kon neerleggen die hoorde bij afbeeldingen zoals bijvoorbeeld, ‘Raam – roos – neef’

enzovoorts. Naast dit type leesplankje gebruikte men ook voor leesles het hierboven reeds aangeduide bekende leesplankje 'Aap-noot-mies' wandbord.

Aan de wanden van het klaslokaal hingen bekende schoolplaten van onder andere tekenaars als Ligthart en Jetses. Wie herinnert zich niet de rondreizende man met het aapje of de kar met melkbussen langs de melkfabriek. Dan waren er ook nog de aardrijkskundige wandplaten van in ons geval van de provincie Fryslân. In de hogere klassen gebruikte meester of juf deze aardrijkskundige platen om te controleren of leerlingen konden aanwijzen waar bijvoorbeeld Leeuwarden, Sneek of Stavoren lag. Trouwens in de gang hingen ook altijd posters van oude schilders als Van Gogh. Een voorbeeld daarvan is de geel geverfde hangende brug.

Anders dan nu zaten de onderwijzer(es) voorin de klas aan een houten tafel. Meestal zat de onderwijzer(es) op een verhoging, zodat hij / zij de klas goed kon overzien. De onderwijzers, juf of meester, van nu lopen meer door de klas. Een vaste plek is er wel, maar men maakt hier beperkt gebruik van. Dat de tijden nogal veranderd zijn is wel duidelijk. Sterker nog, bepaalde dingen die vroeger normaal waren, zijn nu verboden voor de wet. Roken in de klas is daar een typerend voorbeeld van. Zo was de kans niet gering dat jouw onderwijzer zich veroorloofde een pijp of een sigaret te roken in de klas.

Recent onderzoek toont aan dat ideale klassen bestaan uit twaalf leerlingen. Achterliggende redenatie is, hoe meer individuele aandacht, hoe beter onderwijs. In de jaren '55 had men daar volstrekt maling aan. Men vond het normaal dat een kind wel tussen 35 en 40 klasgenootjes had soms oplopend tot wel 50. Voor het onderwijzend personeel was er derhalve niet aan te ontkomen om zich te beperken tot klassikaal onderwijs. Statistieken laten overduidelijk zien dat uitval, zoals zitten blijven enzovoorts, ten opzichte van correct onderwijs, dat wil zeggen kleinere klassen, vele malen hoger liggen.

Het bekende gezegde luidt "Wie zijn billen brandt, moest op de blaren zitten". Wie kent dit spreekwoord niet van vroeger. Anders gezegd; wie iets verkeerd deed, moest ook de gevolgen, oftewel straffen, daarvan dragen. Wanneer je op de lagere school zat in de jaren 50, kon je dit zeker beamen. Er werd direct gestraft in een oplopende reeks in overeenstemming met de ernst van het gepleegde. Zo kon je als je ondeugend was geweest het volgende tegemoet zien. Je moest een kwartier of soms een half uur in de hoek staan van het lokaal. Je werd op de gang of nog erger in het kolenhok gezet. Je kreeg of een draai om je oren of een tik met een liniaal van de meester of juf in hand. Een andere straf was je moest nablijven of ook honderden strafregels schrijven.

Drie keer per jaar kreeg je het schoolrapport. Met Kerst, Pasen en voor de vakantie.

Vroeger liet het schoolrapport aan duidelijkheid niets te wensen over. Elk vak beoordeelde men met keiharde cijfers. Daarnaast was er aanvullend ruimte voor een korte tekst, waar je ouders dan konden lezen zoals bijvoorbeeld, "Jan heeft moeite om aandacht te houden bij de les" Of "Jan kan veel beter"! Het was daarnaast wel de gewoonte dat je elke keer iedereen je rapport liet zien. Hierbij hoopte je natuurlijk dat je wat kreeg voor je spaarpot

In de jaren vijftig was het ook nog de gewoonte, welke gewoonte men later ophief in de jaren zestig, dat zowel schoolarts als schooltandarts lagere scholen bezochten. Gelukkig maar dat dit werd opgeheven, want hier werd je als kind niet vrolijk van in die tijd. En dat is nog zachtjes uitgedrukt. Vooral aan de schooltandarts hebben veel mensen nare herinneringen. Als één of twee keer per jaar het busje van arts of tandarts parkeerde op het schoolplein wist iedereen dat de hele school aan de beurt kwam.

Wie is er niet groot geworden van de wekelijks uitgereikte schoolmelk? Wanneer je in de jaren '50 of '60' op school zat, herinner je je de campagne van Coöperatie Condensfabriek Friesland (CCF) en de verhalen Joris Driepinter vast nog wel.

Los van de algemene herinneringen gaven de Oud leerlingen aan dat ze het als een extra belevenis hebben ervaren dat ze in een noodschool les hebben gehad omdat in de oude school het plafond omlaag was gekomen.

Bovenvermelde herinneringen, aangedragen door genoemde oud Stiensers, zijn opgedaan op de openbare lagere school te Stiens. Er kan natuurlijk nog veel, veel meer worden verteld over de lagere

school van genoemde periode maar grosso modo verschaft bovenvermelde hierover een transparante impressie.

Bestuur Stichting Monumentenzorg Leeuwarderadeel
Opgetekend april 2024